

PROF.DR.ZEJNULLAH GRUDA (PRISHTINE)

E DREJTA E VETEVENDOSJES SE POPUJVE

1. Parimi i vetëvendosjes përfaqëson njërën ndër parimet më të rëndësishme të së drejtës ndërkombëtare bashkëkohore. Ky parim është formuluar nën ndikimin e doktrinës së “të drejtave natyrore të njeriut” dhe lidhet me periudhën e kalimit prej feudalizmit në kapitalizëm, kur kërkesat e borgjezisë së re drejtohen kah afirmimi i sovranitetit kombëtar dhe krijimi i shteteve të pavarura kombëtare, që bënte të nevojshme të drejtën e popullit për të përcaktuar rregullimin politik, statusin shtetëror dhe për të qenë i lirë nga çfarëdo ndërhyrje në punët e brendshme.

Duke shprehur këto, Deklarata e Pavarësisë së Shteteve të Bashkuara të Amerikës, e miratuar më 4 korrik 1776, konfirmonte idetë mbi sovranitetin popullor; të drejtën për revolucion, si mjet i ligjshëm për t'i dhënë fund padrejtësive të mëdha dhe shtypjes, si edhe të drejtën për t'i rezistuar dhe për ta ndërruar pushtetin tiranik.

Deklarata shprehimisht konfirmonte të drejtën e popujve që t'i shkëpusin lidhjet politike me popujt e tjerë dhe të zënë ndërmjet fuqive të kësaj bote vendin e veçantë dhe të barabartë, të cilin ia japin ligjet natyrore dhe Perëndia”. Kjo vlen, sidomos, kur gjatë ngjarjeve historike bëhet e domosdoshme që një popull, për shkak të fyerjeve të pandërprera dhe dluenës, që kanë pasur si qëllim të drejtpërdrejtë vendosjen e tiranisë absolute, të shkëputë lidhjet politike që e kanë lidhur me popujt e tjerë.

Revolucioni borgjez francez i dha një impuls të mëtejshëm zhvillimit dhe triumfit të një rendi të ri juridik, bazë e të cilit janë të drejtat themelore të njeriut dhe të qytetarit. Ai ka dhënë kontribut të çmuar në afirmimin e parimeve të reja të së drejtës ndërkombëtare, të cilat kanë hyrë në radhën e parimeve themelore të së drejtës ndërkombëtare bashkëkohore. I këtillë është parimi mbi sovranitetin e popullit, sipas të cilit del se çdo popull është zot i territorit të vet dhe ka të drejtë të vendosë lirisht për fatin e vet dhe të kërkojë nga shtetet dhe popujt e tjerë që të mos përzihen në punët e tij. Ai ka proklamuar se “vullneti i përgjithshëm i popullit” është themel i çdo pushteti, për ç’ka kusht qenësor për kalimin e territorit prej një shteti në shtetin tjetër është deklarimi i lirë i popullit (plebishiti).

Dekreti i Asamblesë i datës 22 maj 1790 përmbante deklarata solemne se populli francez heq dorë nga forca dhe

nuk do ta përdorë atë kurrë për qëllime pushtimi ose kundër lirisë së cilitdo popull. Definitivisht projekti i Deklaratës mbi të drejtën ndërkombëtare (Declaration du droit des gens) i Abatit Abbe Greguar (1795) proklamonte se popujt janë ndërmjet tyre në gjendje natyrore, se janë të pavarur dhe sovranë ndërmjet tyre; se kanë të drejtë të organizojnë dhe të ndërrojnë formën e qeverisjes; se s’kanë të drejtë të përzihen në qeverisjen e popujve të tjerë dhe se janë në pajtim me të drejtën ndërkombëtare vetëm ato qeverisje që janë të mbështetura në barazi dhe në liri (pikat 1,2,6,7 dhe 8).

Në fillim të shekullit XIX Aleanca e Shenjtë bënte përpjekjet për restaurimin e gjendjes së pararevolucioneve borgjeze dhe për anulimin e të gjitha arritjeve që u realizuan pas Revolucionit Borgjez Francez. Si rezultat i kësaj, proklamohet parimi i legjitimitizmit dhe e drejta e monarkëve që të ndërhyjnë në çdo vend për të shuar lëvizjet çlirimtare dhe për të penguar ndërrimet demokratike. Në bazë të kësaj vendoset dhe ndërmerret intervencioni në Itali e në Spanjë dhe diskutohet për ndërhyrje në Amerikën Latine, për t'i kthyer Spanjës kolonitë e dikurshme, që u ngritën në luftë për pavarësinë.

Kjo ka qenë shkak i drejtpërdrejtë për formulimin e doktrinës Monro, me të cilën SHBA ka shpallur se s'do të përzihet në punët e shteteve evropiane, por nuk do të lejojë as shtetet evropiane të ndërhyjnë në kontinentin amerikan. Në mesazhin e presidentit Monro, drejtuar kombit më 2 dhjetor 1823, thuhej: "Ne s'jemi përzier e nuk do të përzihemi në kolonitë ekzistuese ose në vendet e varura, të cilësdo fuqi evropiane. Mirëpo, përsa i përket qeverive, që kanë shpallur pavarësinë e vet dhe e kanë mbajtur, të cilën pavarësi ne për shkak të respektit të madh dhe parimeve të drejta e kemi njohur, nuk mund të pranojmë çfarëdo përzierje për nënshtrimin e tyre ose për të ndikuar në fatin e tyre, nga ana e cilësdo fuqi evropiane. Një veprim i ndryshëm nga ky do të shihet si armiqësor ndaj Shteteve të Bashkuara".

Në sajë të qëndrimit amerikan, por edhe të interesave kontradiktore të shteteve anëtare të Aleancës së Shenjtë, lidhur me pavarësinë e kolonive spanjolle në Amerikën Latine, u arrit çlirimi gati i tërë Amerikës Latine.

Nga mesi i shekullit XIX intensifikohen përpjekjet e popujve për pavarësi dhe bashkim kombëtar. Formulimi teorik i këtyre aspiratave lidhet me emrin e juristit të njohur italian Paskuale Mançini, i cili në ligjëratën e famshme "Mbi kombin si bazë të së drejtës së popujve", të mbajtur në Universitetin e Torinos, më 22 janar 1851, kërkonte të respektohen aspiratat kombëtare, përkatësisht që çdo komb si shoqëri njerëzish që dallohen nga të gjitha të tjerat për karakteristikat, siç janë: raca, gjuha, feja, aspiratat, territori, tradita, historia, zakonet etj., të krijojë një shtet të vetëm që të propagandojë lirinë e çdo kombi që ta organizojë vetveten në një shtet të pavarur. Këtu s'është fjala më për të drejtën e një populli që të administrojë vetveten, por për diçka shumë më të rëndësishme - për të drejtën e një populli të shtypur që të kërkojë çlirimin e vet nga shtypësi, e kjo s'është më çështje e brendshme, por çështje me rëndësi ndërkombëtare.

Kështu, përpjekja për organizimin e bashkësisë ndërkombëtare mbi bazën e respektimit të aspiratave kombëtare formulohet dhe futet në teorinë e së drejtës ndërkombëtare përmes "parimit kombëtar", sipas të cilit shteti duhet të përputhet me kombin, i cili, sipas Mançinit, është "shoqëri natyrore e njerëzve me territor, origjinë, zakone dhe gjuhë të përbashkët që formojnë një bashkësi jetësore dhe koshiençën sociale".

Sipas Mançinit, subjekt i së drejtës ndërkombëtare janë kombet, të cilat janë bashkësi të lidhura politikisht nga faktorët natyrorë dhe historikë (territori, raca, gjuha etj.) dhe posaçërisht nga vetëdija për përkatësinë e njëjtë kombëtare: kombet janë subjekt natyror dhe i domosdoshëm, kurse shtetet subjekt artificial dhe arbitrar.

Parimi kombëtar fitoi shpejt njohje në të drejtën ndërkombëtare pozitive dhe gjatë një shekulli ka luajtur një rol të rëndësishëm në jetën ndërkombëtare, kurse efektet e vërteta (praktike) të tij vetëm gjatë pjesës së dytë të shekullit XIX ishin

bashkimi i Italisë më 1870, bashkimi i Gjermanisë më 1871 dhe çlirimi i Rumanisë, i Serbisë dhe i Malit të Zi më 1878.

2. Lufta e Parë Botërore ka qenë sinjal për të intensifikuar përpjekjet për ndryshimin rrënjësor të marrëdhënieve ndërkombëtare. Kësaj është dashur t'i shërbejë iniciativa për krijimin e një organizate ndërkombëtare, e cila do të kujdesej për shmangien ose ndalimin e luftërave, zëvendësimin e rendit të vjetër ndërkombëtar të bazuar në ekuilibrin e forcave ndërmjet fuqive kryesore dhe shtypjes së përhapur të shumë popujve evropianë, me një rend më harmonik dhe më të drejtë, cili do të siguronte zvogëlimin e armatimit dhe të rrezikut nga lufta, zgjidhjen paqësore të mosmarrëveshjeve dhe respektimin e parimit të vetëvendosjes.

Burrështetasit e atëhershëm (Lloyd George, Woodrow Wilson) propagandonin parimin kombëtar dhe angazhoheshin botërisht për çlirimin e popujve të vegjël e të shtypur dhe për respektimin e të drejtës për jetë dhe për zhvillim të lirë të të gjithë popujve, të mëdhenj ose të vegjël qofshin.

Këtij ideali kryesor dhe qëllimit suprem të shteteve të Antantës i kanë kontribuar sidomos presidenti i SHBA Vudro Uillson, i cili ka ndikuar më së shumti jo vetëm në paraqitjen dhe në afirmimin e disa parimeve progresive të së drejtës ndërkombëtare, por edhe në mobilizimin e masave të gjera popullore në favor të ideve të reja. Shumë nga parimet e shpallura atëherë, siç është parimi i vetëvendosjes, parimi i barazisë ndërmjet gjithë popujve etj., janë shndërruar në parime të përgjithshme të së drejtës ndërkombëtare. Kjo vlen sidomos për parimin e vetëvendosjes së popujve, i cili prej atëherë bëhet një ndër parimet kryesore të së drejtës ndërkombëtare.

Uillsoni në "katërmbëdhjetë pikat" e njohura, që duhet të shërbenin si bazë për bisedime për paqe (8 janar 1918) propozonte, ndërmjet të tjerave, që kufijtë e Italisë të përcaktohen sipas vijave kombëtare që mund të përcaktohen lehtë ("along clearly recognizable lines of nationality") dhe që marrëdhëniet ndërmjet shteteve ballkanike të zgjidhen me këshillim miqësor me vijat historike dhe të kombësive të përcaktuara besnikërisht (pikat 9 dhe 11 të Programit të Uillsonit).

Më 11 shkurt 1918 Uillsoni shpalli katër parime të reja, të cilat, në esencë, i referohen kryesisht rregullimit të drejtë të çështjeve kombëtare, si një ndër çështjet më të rëndësishme për krijimin e një paqeje të qëndrueshme. Sipas Uillsonit : 1) duhej ndaluar që popujt dhe krahinat të bëhen objekt i pazarllëqeve, sikur të ishin këto pionë në lojë dhe në të mirë të ekuilibrit të diskredituar të forcave; 2) para çdo vendimi për çështje territoriale duhej pasur parasysh interesi i popullit përkatës e jo kompromiset ndërmjet pretendimeve të shteteve rivale ; dhe 3) kërkesat kombëtare duhen kënaqur në masë sa më të madhe që të jete e mundur.

Më 4 korrik 1918 Uillsoni i plotësoi edhe një herë ose i precizoi propozimet e mëparshme. Sipas propozimeve të fundit, të gjitha çështjet, duke përfshirë këtu edhe çështjet territoriale, duhen zgjidhur në bazë të pajtimit të lirë të popujve të interesuar, çka është ekuivalent me të drejtën për vetëvendosje të popujve. Sipas kësaj, pas luftës duhej të krijoheshin shtete që do të ishin në pikëpamje kombëtare të pastra (të papërziera) dhe të banuara maksimalisht nga pjesëtarët e një kombi, gjë që ishte përshëndetur ngrohtësisht sidomos nga popujt e shtypur dhe të ndarë.

3. Megjithatë nga fundi i Luftës së Parë Botërore ishin krijuar premisat që parimi i vetëvendosjes së kombeve të pranohej si një ndër parimet kryesore të së drejtës ndërkombëtare. Konferenca e Paqes e Parisit përkrahu të drejtën për vetëven-

dosje vetëm për popujt nën sundimin e Austro-Hungarisë, të Rusisë, të Turqisë dhe të Gjermanisë.

Idetë e Uillsonit nuk mundën të realizohen, sepse disa shtete të mëdha nuk dëshironin sinqerisht zgjidhjen e drejtë të çështjes kombëtare. Ndarja territoriale ndërmjet shteteve të reja të çliruara ose të zgjeruara pas Luftës së Parë Botërore (Polonia, Çekosllovakia, Jugosllavia, Rumania) nuk u bë në bazë të parimit kombëtar, por më shumë sipas interesave të shteteve të ndryshme. Shumë popuj u çliruan nga Austro-Hungaria, por, sipas rindarjes së re, në kuadër të shteteve të reja ose të zgjeruara, u lanë miliona banorë që u takonin popujve të tjerë, që ishte mohim i drejtpërdrejtë i parimit kombëtar. Kështu, në Poloni nga 32 milionë banorë, 10 milionë i takonin pakicave, që përbënte 31 për qind të numrit të përgjithshëm të popullatës; në Rumani nga 18 milionë banorë, 4,5 milionë ose 25 për qind të numrit të përgjithshëm të popullsisë i takonin pakicave; në Çekosllovakë nga 15 milionë banorë 5 milionë ose 33,3 për qind e tërë popullsisë i takonin pakicave; në Mbretërinë e Serbëve, të Kroatëve dhe të Sllovenëve nga 12 017 350 banorë, sa kishte sipas regjistrimit të vitit 1921, 1 871 239 banorë ose 15,6 për qind e numrit të përgjithshëm të popullsisë i takonin pakicave, pa u llogaritur këtu popujt që nuk u njohën, si maqedonasit, malazezët dhe myslimanët.

Nga ana tjetër, me ndarjet ose rindarjet në fillim të këtij shekulli shumë popuj u dëmtuan pa masë, sepse pjesë të tëra mbetën jashtë kufijve kombëtarë, që në praktikë ishte një mospërfillje e vrazhdë e parimit kombëtar dhe mosrespektim i parimit të vetëvendosjes që aq zëshëm ishin propaganduar si qëllime të luftës. Kjo vlen sidomos për gjermanët, hungarezët dhe shqiptarët. Kështu, nga 69 milionë gjermanë, në vitin 1937, 6 444 472 ose 9,3 për qind e tyre mbetën jashtë kufijve të Gjermanisë, kryesisht në Poloni, në Çekosllovakë, në Hungari dhe në Jugosllavi, kurse nga rreth 13 100 000 hungarezë llogaritet se 2 973 000 ose 22,7 për qind e numrit të përgjithshëm iu lanë shteteve fqinje (kryesisht Rumanisë, Çekosllovakisë, Jugosllavisë).

Për shkak të interesave kontradiktore Uillsoni filloi ta shohë zgjidhjen e çështjes kombëtare përmes sigurimit të mbrojtjes së pakicave kombëtare, që duhej të sigurohej me kushtëzimin e njohjes dhe me pranimin e shteteve në Lidhjen e Kombeve.

Si rezultat i kësaj, shumë shtete me traktate të paqes, ose me marrëveshje të veçanta dhe me deklarata të njëanshme, me rastin e hyrjes në Lidhjen e Kombeve janë angazhuar të sigurojnë, për pjesëtarët e pakicave kombëtare, fetare ose gjuhësore, barazi të plotë me shtetasit e tjerë.

Natyrisht kjo mënyrë për zgjidhjen e çështjes kombëtare s'ka dhënë rezultatet e pritura. Lufta kishte sjellë çlirimin e disa popujve, por edhe më tej grupet e mëdha kombëtare, fetare, gjuhësore etj., kishin mbetur jashtë shteteve nacionale, që ka ndikuar në paraqitjen e shpejtë të kërkesave për korrigjimin e padrejtësive të bëra me rastin e ndarjeve territoriale, për kthimin e territoreve të shkëputura, për bashkimin e popujve dhe për aplikimin e plebishitit në organizim dhe mbikqyrje ndërkombëtare.

4. Në periudhën ndërmjet dy luftërave botërore, e drejta e vetëvendosjes së kombeve nuk ishte pranuar plotësisht në radhën e parimeve themelore të së drejtës ndërkombëtare, sikurse edhe plebishiti nuk kishte fituar ndonjë përkrahje më të gjerë, prandaj udhëheqësit e koalicionit antifashist shumë herë gjatë Luftës së Dytë Botërore kanë deklaruar se sigurimi i së drejtës për vetëvendosje përfaqëson njërin ndër objektivat më të rëndësishëm që duhet siguruar në luftë.

Karta e Atlantikut (14 gusht 1941) proklamonte në pikat 2 dhe 3 synimin që të mos bëhen kurrfarë ndryshimesh territoriale, nëse s'do të ishin në pajtim me vullnetin e lirë të popujve të interesuar dhe të respektohet e drejta e çdo populli që të zgjedhë vetë formën e qeverisjes, nën të cilën dëshiron të jetojë dhe t'u kthehet e drejta sovrane dhe e drejta që të qeverisin vetveten atyre të cilëve u është marrë me dhunë. Këto qëllime dhe parime të Kartës së Atlantikut përkrahen nga 26 shtete në të gjitha kontinentet e botës, duke përfshirë këtu SHBA, Britaninë e Madhe, Kinën, Indinë në Deklaratën e Kombeve të Bashkuara më 1 janar 1942.

Shumë popuj të shtypur dhe nën sundim kolonial e kanë përqaftuar programin antifashist dhe çlirimtar të shteteve të koalicionit antifashist, të bindur se fundi i luftës do t'u sjellë realizimin e idealeve të kahershme. Parimi i vetëvendosjes me gjithë kundërshtimin e shteteve koloniale, gjithnjë e më tepër imponohet si kriter themelor për zgjidhjen e problemit kolonial. Kjo më së miri shihet në Kartën e OKB, e cila në nenin 1, paragrafi 2, parasheh si qëllim të Kombeve të Bashkuara "të zhvillohen ndërmjet kombeve marrëdhëniet miqësore të bazuara mbi respektimin e parimit të barazisë dhe të së drejtës së tyre për vetëvendosje dhe të merren masa të tjera të përshtatshme për të forcuar paqen në botë". Neni 55 i Kartës proklamon se respektimi i parimit të barazisë dhe i vetëvendosjes së popujve është kusht themelor për marrëdhënie paqësore dhe miqësore ndërmjet kombeve. Neni 73 i Kartës, që i referohet territoreve jo autonome, proklamon: "Anëtarët e Kombeve të Bashkuara, që kanë ose marrin përsipër përgjegjësinë për administrimin e territoreve, popullsitë e të cilave nuk administrohen akoma plotësisht vetë, pranojnë parimin se interesat e banorëve të këtyre territoreve janë prioritare dhe pranojnë si një mision të shenjtë detyrimin që të favorizojnë me sa të jetë e mundur mirëqenien e tyre, në kuadrin e sistemit të paqes dhe të sigurimit ndërkombëtar të vendosur nga kjo Kartë dhe për këtë qëllim:

"b)... të zhvillojnë vetëqeverisjen, të marrin parasysh aspiratat politike të popullsisë dhe të ndihmojnë në zhvillimin progresiv të institucioneve të tyre të lira politike, në pajtim me konditat e posaçme të secilit territor dhe të popullsisë së tij dhe në bazë të shkallës së ndryshme të zhvillimit të tyre".

Neni 76 proklamon si qëllim esencial të sistemit të kujdestarisë, përveç forcimit të paqes dhe të sigurisë ndërkombëtare, inkurajimin e respektimit të të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore.

"... të favorizohet parimi politik, ekonomik, shoqëror e arsimor i popullsisë të territoreve nën kujdestari dhe zhvillimi gradual i tyre drejt vetëqeverisjes (vetadministrimit) ose pavarësisë, duke pasur parasysh konditat e posaçme për secilin territor dhe për popullin e tij dhe dëshirën e popullit përkatës të shprehur lirisht dhe dispozitat e marrëveshjeve të veçanta për kujdestari".

Me miratimin e Kartës është krijuar baza juridike për çlirimin e popujve të robëruar dhe e popujve nën sundimin kolonial, meqë Karta, si çdo traktat ndërkombëtar normëvënës, përcakton të drejtat dhe i krijon obligimet për të gjitha shtetet dhe popujt e botës.

Nga viti 1952, çështja e së drejtës së kombeve për vetëvendosje u shtrua si çështje e veçantë në shumë rezoluta të miratuara në sesionet VII, VIII, IX, XI, XII dhe XIII të Asamblesë së Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara. Rezoluta "E drejta e popujve dhe e kombeve për vetëvendosje", e miratuar në Sesionin VII të Asamblesë në vitin 1952, kërkonte nga anëtarët e OKB që të përkrahnin parimin e vetëvendosjes

të të gjithë popujve dhe kombeve dhe të angazhohen për sendërtimin e tij në territoret që nuk administrohen vetë dhe në territoret nën kujdestari, kurse një Rezolutë tjetër e miratuar në po atë sesion konfirmonte të drejtën e popujve që të disponojnë lirisht dhe që të shfrytëzojnë pasuritë dhe burimet e veta natyrore, që dëshmon qartë se prej atëherë, për shtetet demokratike me orientim antiimperialist dhe për popujt e shtypur ekzistenca e kolonializmit dhe e raporteve metropolë-koloni, kujdestar-territor nën kujdestari, përfaqëson shkëlqej flagrant të parimit të barazisë, të lirisë, të sovranitetit dhe të vetëvendosjes.

Në çlirimin e popujve rol të posaçëm ka luajtur veçanërisht Deklarata e Kombeve të Bashkuara mbi dhënien e pavarësisë vendeve dhe popujve kolonialë, e miratuar më 14 dhjetor 1960. Në Deklaratë theksohet se "Ekzistenca e mëtejshme e kolonializmit është në kundërshtim me idealin e Kombeve të Bashkuara për paqe të përgjithshme" dhe se "vënja e popujve nën zgjedhje të huaj, dominim dhe eksploatim, përfaqëson mohim të të drejtave themelore të njeriut dhe është në kundërshtim me Kartën e Kombeve të Bashkuara" (pika 1). Deklarata parasheh se "të gjithë popujt kanë të drejtë për vetëvendosje... ata vendosin lirisht për rregullimin e vet politik... dhe zhvillimin e vet ekonomik, shoqëror dhe kulturor" (pika 2). Sipas Deklaratës, "përgatitja e pamjaftueshme politike, ekonomike, shoqërore dhe arsimore nuk mundet asnjëherë të shërbejë si pretekst për shtyrjen e pavarësisë" (pika 3). Deklarata parashihte se duhet të ndërpriten të gjitha aksionet e armatosura ose masat e represionit që janë të drejtuara kundër popujve të varur dhe t'u mundësohet të realizojnë të drejtën e tyre për pavarësi të plotë. (pika 4).

E drejta e vetëvendosjes konfirmohet me nenin I të pakteve mbi të drejtat e njeriut. Aty lexojmë si vijon :

a) Të gjithë popujt kanë të drejtën e vetëvendosjes. Në mbështetje të kësaj të drejte ata përcaktojnë lirisht pozitën e vet politike dhe zbatojnë lirisht zhvillimin e vet ekonomik, shoqëror dhe kulturor.

b) Për të sendërtuar qëllimet e veta, të gjithë popujt mund të disponojnë lirisht pasuritë dhe burimet e veta natyrore pa cenuar obligimet që dalin nga bashkëpunimi ndërkombëtar ekonomik, të themeluar mbi parimet e dobisë (leverdisë) reciproke dhe të së drejtës ndërkombëtare. Një popull nuk mund të privohet në asnjë rast nga mjetet e veta vetanake të ekzistencës.

c) Shtetet kontraktuese të këtij Pakti, duke përfshirë këtu edhe ato që janë përgjegjës për administrimin e territoreve jovehtëqeveritëse dhe të territoreve nën kujdestari, e kanë për detyrë të lehtësojnë sendërtimin e të drejtave të popullit për vetëpërcaktimin dhe këtë të drejtë ta respektojnë në pajtim me rregullat e Kartës së Kombeve të Bashkuara.

Miratimi i pakteve ka pasur rëndësi të jashtëzakonshme, gase me to për herë të parë pas miratimit të Kartës së OKB, parimi i vetëvendosjes inkorporohet në ndonjë akt ndërkombëtar të karakterit normavënës, domethënë radhitet në grupin e rregullave juridike të përgjithshme që detyrojnë pa përjashtim të gjitha shtetet. Kjo del më e qartë kur të kihet parasysh rregullat për vënien e pakteve në jetë, në bazë të të cilave shtetet janë detyruar që të ndërmarrin të gjitha masat e mundshme për sendërtimin gradual dhe të plotë të të drejtave të Paktit.

Paktet parashohin shprehimisht se normat e tyre "zbatohen në të gjitha njësitë e shteteve federative pa kurrfarë kufizimi apo përjashtimi" (neni 28 i Paktit mbi të

drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore dhe neni 50 i Paktit mbi të drejtat civile dhe politike). Paktet mbi të drejtat e njeriut të drejtën e popujve në vetëvendosje e vënë në radhën e të drejtave themelore të njeriut, nga e cila burojnë edhe të drejtat e tjera të tij, ose e proklamojnë si parakusht për shfrytëzimin e të gjitha të drejtave të tjera të njeriut. Me fjalë të tjera kjo do të thotë se njeriu s'mund të jetë i lirë, nëse kombi s'është i lirë.

Njëri ndër hapat më të rëndësishëm është bërë kur parimi i barazisë dhe i vetëvendosjes së popujve është radhitur ndërmjet shtatë parimeve më të rëndësishme të së drejtës ndërkombëtare, nga respektimi i të cilave varet në masë të madhe sendërtimi i qëllimeve të Kombeve të Bashkuara.

Në Deklaratën e Kombeve të Bashkuara mbi parimet e së drejtës ndërkombëtare që i referohen marrëdhënieve miqësore dhe bashkëpunimit të shteteve konform me Kartën e Kombeve të Bashkuara, të miratuar më 24 tetor 1970, respektimi i së drejtës së popujve për vetëvendosje trajtohet sikurse edhe parimi i rezervimit nga kërcënimet me forcë ose përdorimi i forcës, i zgjidhjes së mosmarrëveshjeve në mënyrë paqësore, i ndalimit të intervencionit, i barazisë sovrane ndërmjet shteteve dhe i përbushjes së detyrimeve të marra me mirëbesim.

Deklarata proklamon se "të gjithë popujt kanë të drejtë të përcaktojnë statusin e vet politik" dhe të vendosin për zhvillimin e vet ekonomik, shoqëror dhe kulturor dhe i ka detyruar të gjitha shtetet ta respektojnë këtë të drejtë.

Deklarata precizon mënyrat e ushtrimit të së drejtës së popujve për vetëvendosje, të cilat përfshijnë "krijimin e shtetit sovran dhe të pavarur, bashkimin vullnetar ose integrimin me ndonjë shtet të pavarur ose vendosjen e çfarëdo rendi tjetër politik", sipas zgjedhjes së lirë të vetë popullit. Deklarata i detyron të gjitha shtetet të rezervohen nga ndërmarrja e të gjitha masave të dhunshme, me të cilat popujve u merret e drejta e tyre për vetëvendosje, për liri dhe për pavarësi dhe i autorizon këta popuj të kërkojnë dhe të marrin ndihmë në pajtim me qëllimet dhe me parimet e Kombeve të Bashkuara.

E drejta e vetëvendosjes është konfirmuar në parimin VIII të aktit të Helsinkit. Aty lexohet si vijon :

"Në pajtim me parimin e barazisë dhe të së drejtës së popujve për vetëvendosje, të gjithë popujt kanë çdo herë të drejtë që në liri të plotë të përcaktojnë kur dhe si të dëshirojnë statusin e tyre të brendshëm dhe të jashtëm pa përzierje nga jashtë dhe sipas vullnetit të vet të realizojnë zhvillimin e vet politik, ekonomik, shoqëror dhe kulturor".

Nga kjo del qartë se e drejta e vetëvendosjes s'ka të bëjë më me popujt nën sundim kolonial, por shtrihet në të gjithë popujt dhe shtetet e botës.

5. Parimi i vetëvendosjes së popujve ka gjetur përkrahje të arsyeshme në qarqet shkencore, por edhe te shtetet demokratike dhe te popujt nën sundimin e huaj. Kjo vlen edhe për shqiptarët. të cilët kanë qenë goditur më tepër me ndarjet territoriale në kontinentin evropian. Shumë terriore kompakte të banuara me shqiptarë, që nga Kongresi i Berlinit, e sidomos pas luftërave ballkanike, i janë shkëputur trungut kombëtar me kufij, të cilët i kanë vënë shtetet e mëdha në kundërshtim të plotë me parimin kombëtar. Kjo ka pasur si pasojë ndarjen e popullit shqiptar dhe të terrioreve të tij në dy pjesë gati plotësisht të barabarta, prandaj prej atëherë problemi shqiptar jashtë atdheut ka zënë vend të rëndësishëm në politikën ballkanike dhe evropiane si një ndër çështjet më të rënda dhe më të ndërlydhura.

Shqiptarët në Jugosllavi pas Luftës së Parë Botërore trajtoheshin si pakicë kombëtare, por ishin të privuar nga të gjitha të drejtat. Mbrojtja e pakicave kombëtare e parapare me sistemin e Lidhjes së Kombeve nuk ndjehej fare në pozitën e shqiptarëve, të cilët ishin objekt i shtypjes më brutale dhe i presionit më të vrazhdë për t'u shpërngulur, për t'u shkombëtarizuar ose për t'u asimiluar. Për këtë arsye shqiptarët e Kosovës dhe të viseve të tjera të ish-Jugosllavisë (të Maqedonisë Perëndimore dhe të Malit të Zi) i kishin përqaftuar dhe mbështetur shpresat e veta për zgjidhje të çështjes kombëtare në "parimin kombëtar" ose në Kartën e Atlantikut.

Burrështetasi e atëhershëm përsëritnin shpeshherë se zgjidhja e drejtë e çështjes kombëtare mund të arrihej me sendërtimin e të drejtës së kombeve për vetëvendosje, prandaj Konferenca themeluese e Këshillit Nacionalçlirimtar të Krahinës së Kosovës, e mbajtur në Bujan, më 31 dhjetor 1943 dhe 1 e 2 janar 1944, proklamonte besnikërinë, respektimin e vullnetit të popullit, që ishte plotësisht në frymën e të gjitha qëndrimeve të shpallura përpara dhe gjatë Luftës së Dytë Botërore. Rezoluta theksonte se "Kosova dhe Rrafshi i Dukagjinit është vis i banuar në masë më të madhe me popullatë shqiptare, e cila, si gjithëherë, ashtu edhe sot, dëshiron të bashkohet me Shqipërinë" dhe shprehej besimi se si rezultat i luftës së përbashkët do të vijë koha "kur të gjithë popujt, pra edhe shqiptarët, do të mund të deklarohen për fatin e vet me të drejtë në vetëvendosje deri në shkëputje". Sipas Rezolutës, garanci për këtë duhej të ishin UNÇJ, UNÇSH dhe shtetet kryesore të koalicionit antifashist: BRSS, Britania e Madhe dhe SHBA.

Ky qëndrim i Konferencës së Bujanit nuk është kontestuar drejtpërdrejt asnjëherë, megjithëse në një letër të Komitetit Qendror të PKJ të datës 28 mars 1944, të dërguar Komitetit Krahinor të PKJ për Kosovë dhe Dukagjin, ky qëndrim është objekt i vërejtjeve, sepse çmohet si i parakohshëm, si qëndrim që paragjykonte zgjidhjen e çështjes kombëtare të shqiptarëve dhe që u ndihmon gjermanëve, por edhe vërtetohet vendosmëria që të sigurohet barazia ndërmjet të gjithë popujve dhe të mundësohet e drejta e vetëvendosjes.

Në Rezolutën e Sesionit të Dytë të Këshillit Antifashist të Krahinës së Kosovës dhe Metohisë, të miratuar më 10 korrik 1945, thuhej gjithashtu se statusi i Krahinës përcaktohet "sipas vullnetit të shprehur të të gjithë popullsisë së Krahinës". Kështu, dy rezolutat e përmendura theksojnë mbështetjen e "vullnetit të popullit të Krahinës", me çka shprehimisht pranohet se popullsia e këtushme dhe Kosova si njësi politike - territoriale e veçantë ka pasur të drejtë për vetëvendosje.

E drejta ndërkombëtare përcakton se me vetëvendosje të popujve ose të kombeve nënkuptohet e drejta e popujve, përkatësisht e kombeve, të përcaktojnë statusin e vet politik dhe ekonomik në planin ndërkombëtar dhe rendin politik, ekonomik dhe shoqëror në planin e brendshëm.

Aktet ndërkombëtare dhe autorët e së drejtës ndërkombëtare precizojnë se vetëvendosja në planin ndërkombëtar konsiston: 1) në të drejtën e popujve ose të kombeve për shkëputje ose për formimin e shtetit të pavarur; 2) në të drejtën e popujve ose të kombeve për shkëputje me qëllim të bashkimit me një shtet tjetër; dhe 3) në të drejtën e popujve ose të kombeve për bashkim me shtetin në kuadër të të cilit kanë qenë edhe më parë, por tani si anëtarë të federatës, si njësi autonome etj., e jo në kuadër të shtetit unitar.

E drejta e vetëvendosjes në planin e brendshëm konsiston: 1) në të drejtën për të përcaktuar rendin shtetëror dhe shoqëror; 2) në të drejtën për të disponuar lirisht burimet natyrore dhe për të zhvilluar jetën e vet ekonomike; dhe 3) në të drejtën për

t'i zgjidhur vetë të gjitha çështjet e tjera që janë në kompetencë të brendshme.

Në praktikë, nga të gjitha këto forma të manifestimit të së drejtës së popujve për vetëvendosje, shtetet kanë qenë të ndjeshme, sidomos ndaj mundësisë së shkëputjes së një njësie apo krahine, me qëllim të formimit të shtetit të pavarur ose me qëllim të bashkimit me ndonjë shtet tjetër. Në shtete demokratike, ç'është e vërteta, rastet e shkëputjes megjithatë janë zgjidhur relativisht lehtë, pa tronditje të mëdha. Kështu ka ndodhur, p.sh., me rastin e ndarjes së Norvegjisë dhe të Suedisë, por edhe me rastin e shthurjes së ish-Bashkimit Sovjetik. Ndarja dhe pavarësimi janë bërë me vullnetin e popullit dhe nuk kanë shkaktuar probleme serioze. Megjithatë kjo nuk ndodh në shtetet despotike e hegjemoniste. Përkundrazi, në këto shtete jo vetëm që nuk miratohen, por përpjekjet e cilitdo popull për t'u shkëputur madje edhe priten me rezistencë të armatosur, megjithëse kërkesat për vetëvendosje të popujve dhe për shkëputje, që paraqiten në shtetet shumëkombëshe ose në shtetet e përbëra, kurrë nuk bëhen për shkak të thjeshta, por për shkak të natyrës së regjimit dhe të marrëdhënieve që mbretërojnë në to.

6. Shumica e akteve ndërkombëtare që i referohen të drejtës për vetëvendosje nisen nga premisa se kjo e drejtë u takon "popujve". Mançini, nën ndikimin e të cilit parimi i vetëvendosjes është afirmuar më së shumti, i konsideronte kombet si subjekt kryesor të së drejtës ndërkombëtare dhe të së drejtës për vetëvendosje. Uillsoni, Karta e Atlantikut, Karta e Kombeve të Bashkuara etj., përdorin termin "popull" për të determinuar subjektet e së drejtës për vetëvendosje. Në disa akte të tjera dhe te disa autorë të së drejtës ndërkombëtare "popujt dhe kombet" përmenden bashkërisht.

Kjo laramani terminologjike domosdo imponon të përcaktohet saktë se çka nënkuptohet me termin "popull", "komb" dhe "kombësi" dhe a ka dallime të mëdha ndërmjet tyre kur flitet për të drejtën e vetëvendosjes. Sipas shumë autorëve, termi "popull", i cili përdoret shpesh, ka më shumë kuptime dhe është më pak i qartë. Shpesh me këtë term nënkuptohet ose i gjithë populli i organizuar në një shtet ose një bashkësi etnike, e cila jeton nën një qeveri të popullit që nuk i takon të njëjti grup social.

Për dallim nga termi "popull", me fjalën "komb", nënkuptohet një shoqëri njerëzish të konstituuar nga vetë natyra përmes përzierjes së gjakut dhe që dallohet nga të gjitha të tjerat për nga karakteristikat qenësore që mund t'i dallojnë njerëzit në mes tyre, siç është raca, gjuha, feja, aspiratat, territori, traditat, arti, zakonet etj.

Mançini insistonte në rëndësinë e gjuhës për ekzistencën e kombit si dëshmi e "unitetit moral të kombit" dhe si forcë më e madhe lidhëse që së bashku me dëshirën për të jetuar bashkërisht, bëjnë elementet qenësore të kombit.

Me termin "kombësi" nënkuptohen grupet e njerëzve që banojnë në një territor të përbashkët, që kanë të kaluar të njëjtë, që kanë një gjuhë, një kulturë dhe që i lidh qëllimi i përgjithshëm i luftës për çlirim dhe vetëvendosje.

Ndërmjet këtyre termave autorët më së shpeshti njohin popujt dhe kombet si subjekt të së drejtës për vetëvendosje. Megjithatë disa e konsiderojnë kombin si subjekt predominant i së drejtës për vetëvendosje, sepse kombi në një shtet njëkombësh (sinonim për popull) vendos për formën e rregullimit shtetëror ose për bashkimin me ndonjë shtet tjetër, kurse në një shtet shumëkombësh kombet mund të vendosin për dalje nga shteti, në kuadër të të cilit kanë qenë dhe për krijimin e shtetit të pavarur ose për bashkim me kombet e tjera në një shtet tjetër të përbërë.

Në praktikë shpeshherë shtrohet pyetja se a konsumohet e drejta e vetëvendosjes definitivisht me shfrytëzimin e saj një herë, apo kjo e drejtë i takon popullit

edhe më pastaj. Lidhur më këtë, mendimet dallohen. Për forcat unitariste të të gjitha shteteve shumëkombëshe ose të përbëra, e drejta e vetëvendosjes e përdorur njëherë me aq konsumohet dhe më nuk mund të shfrytëzohet. Sipas kësaj, shkëputja e ndonjë njësie federale, e ndonjë krahine, e ndonjë territori nga një shtet ose shturja e plotë e tij nuk është e mundshme dhe nuk pranohet, madje edhe nëse kjo është shprehje e vullnetit të popullit.

Çështja është diskutuar edhe ndërmjet njërive federale të ish-Jugosllavisë prej momentit kur është parë qartë se federata nuk mund të ekzistonte si më parë dhe se duhej ndryshuar ose duhej shpërndarë. Atëherë autoritetet politike-partiake me orientim unitarist bënin çmos për të përjetësuar marrëdhëniet ekzistuese dhe për të penguar çfarëdo përpjekje për reformimin, demokratizimin e modernizimin e federatës shumëkombëshe, me arsyetimin se popujt që kanë hyrë në Federatën Jugosllave pas Luftës së Dytë Botërore, e kanë shfrytëzuar të drejtën për vetëvendosje, prandaj më s'mund të paraqitet kjo çështje.

Aktet e shumta ndërkombëtare dhe shumica e autorëve të së drejtës ndërkombëtare, megjithatë mbështesin qëndrimin se e drejta e vetëvendosjes është një e drejtë që nuk konsumohet me një shfrytëzim. Ajo është e drejtë themelore e popujve dhe e njeriut dhe pa të popujt dhe njerëzit s'do të mund të gëzojnë as të drejtat e tjera. Ky qëndrim mbështetet në kushtetutat e disa shteteve, të cilat shprehimisht, pa kurrfarë përkufizimi pranojnë të drejtën e vetëvendosjes deri në shkëputje. Edhe praktika ndërkombëtare lidhur me njohjen e ish-republikave sovjetike dhe të ish-republikave të Jugosllavisë si shtete të pavarura vetëm e konfirmon tezën e përgjithshme mbi të drejtën e popujve për vetëvendosje, si një nga të drejtat themelore që nuk tjetërsohen dhe nuk parashkruhen.

Disa autorë dhe disa shtete me pakica të mëdha kombëtare dhe me marrëdhënie të pabarabarta të drejtën e vetëvendosjes e lidhin me "popujt" ose me "kombet", por ua mohojnë pakicave kombëtare. Këta natyrisht nuk nguronin që pakicat dhe të drejtat e tyre t'i përcaktojnë me kritere krejt arbitrare dhe subjektive. Kështu, derisa normalisht me "pakicë kombëtare" konsiderohet "një grup në pozitë inferiore ndaj grupit ose grupeve të tjera brenda shtetit në pikëpamje kuantitative", në Afrikën e Jugut, zezakët, që për nga numri përfaqësojnë shumicën absolute, prapëseprapë trajtohen si pakicë. Kjo ndodh edhe me shqiptarët, të cilët Serbia, edhe pse në Kosovë janë afro 90 për qind të tërë popullsisë, dhe nga numri janë shumë më shumë se sllovenët, maqedonasit, malazezët etj., të cilët trajtoheshin si kombe dhe u është njohur e drejta e vetëvendosjes, i trajton si pakicë kombëtare. Duke vënë shqiptarët e Kosovës dhe të viseve të tjera të ish-Jugosllavisë në raport me shqiptarët në shtetin amë tregon gjithashtu se këtu s'është fjala për pakicë, sepse afro tre milionë shqiptarë të këtyre viseve përbëjnë pothuajse gjysmën e tërë popullsisë shqiptare të trojeve që tradicionalisht, historikisht dhe etnikisht njihen si troje shqiptare në Ballkan.

Serbia, derisa kështu i trajton shqiptarët, megjithatë insiston që pjesët e popullit serb në Kroaci dhe në Bosnjë e në Maqedoni të mos trajtohen si pakicë, por si popull me të drejtë për vetëvendosje deri në shkëputje dhe në bashkim me Serbinë, megjithëse ata për nga numri, për nga kompaktësia, për nga statusi juridik nuk kanë mundur në asnjë mënyrë të krahasohen me shqiptarët. Kjo flet më së miri për ekzistencën dhe mbrojtjen e standarteve të dyfishta, që s'kanë asgjë të përbashkët me të drejtën dhe drejtësinë dhe me të drejtat dhe liritë themelore të njeriut.